

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Голосніченко Д.І.

доктор юридичних наук

Національна академія внутрішніх справ України

Розкривається досвід зарубіжних держав розвинутої демократії, який стосується роботи прокуратури для його запровадження в законодавстві України, історія виникнення цього органу та його сучасне призначення.

Раскрывается опыт зарубежных государств развитой демократии, касающийся работы прокуратуры для его внедрения в законодательство Украины, история возникновения этого органа и его современное предназначение.

Opens up experience of the foreign states of the developed democracy, which touches works of office of public prosecutor for his introduction in the legislation of Ukraine, history of origin of this organ and him modern setting.

Ключові слова: прокуратура, правова, соціальна держава, функції прокуратури, європейські держави, нагляд прокуратури, судова влада

Актуальність дослідження. В умовах роботи Конституційної асамблеї над проектом нової Конституції України важливими є пропозиції щодо компетенції прокуратури України.

Мета статті – вивчення досвіду організації і діяльності прокуратури зарубіжних держав розвинутої демократії для його запровадження в законодавстві України.

Розглядаючи призначення прокуратури у правовій, соціальній державі, в якій мають на відповідному рівні забезпечуватися права і свободи людини та громадянина, доцільно на основі аналізу об'єктивно необхідних завдань та функцій держави обґрунтувати модель повноважень її органів. Повноваження прокуратури залежать від її місця в системі державно-правових інститутів, сутності прокурорської системи, призначення, функцій та завдань її органів. Обґрунтування оптимальної моделі прокуратури в державі можливо здійснити на підставі аналізу причин та історії становлення даної державної інституції, а також її особливостей у різних державах в сучасний період розвитку.

Історичний метод дослідження появи та становлення прокуратури дає можливість виявити первісне її призначення та рецепцію попередніх правових актів для законодавчого закріплення нинішньої мети створення і функціонування системи прокурорських органів. Поява прокуратури пов'язана із необхідністю представництва інтересів королівської влади. На теренах Європи прокуратура з'явилася вперше на початку XIV століття у Франції, коли ордонансами короля Філіппа IV від 25 березня 1302 р. було створено орган представництва інтересів монарха, його посадові особи в ці часи називалися «людьми короля», а «прокурорами» вони стали називатися тільки на початку XVIII ст. Функції прокуратури були різноманітними, в основному вони зводилися до стеження від імені корони за правильністю ходу всього державного механізму. При цьому з моменту її виникнення аж ніяк не зводилися до сфери суто правової. Це стеження не обов'язково здійснювалося на правовій основі, генерал-прокурор під час виконання відповідних обов'язків завжди захищав інтереси королівської корони, на власний розсуд. Велике значення прокурора було у справах призначення королівських чиновників, він вирішував наскільки посадові особи задовольняють встановленим вимогам, у справах релігії і церкви; він дбав, щоб не порушувалися інтереси корони, щоб вельможі поза королівською волею не привласнювали собі титули тощо. Стеження велося і за самовільним втручанням окремих осіб в проблеми промислів і торгівлі, а також створенням навчальних закладів. У цей час прокурор вже має право участі у судових процесах. В його повноваження входило забезпечення інтересів скарбниці, й завданням даної особи було виявлення всіляких проступків підданих корони, доведення відомостей про це до суду та піклування про прийняття судом вигідного для короля рішення [1, 24]. Таким чином, можна констатувати, що створення прокуратури мало за мету забезпечити інтереси держави, шляхом постійного моніторингу поведінки як заможної частини, так й інших прошарків населення країни.

Розвиток повноважень прокуратури відбувався далі шляхом їх наповнення правами та обов'язками щодо здійснення й інших функцій. Наприклад, органи прокуратури у Росії в період Петра I мали наглядати за сенатом, щоб він приймав правові акти, які б не суперечили указам імператора, а також за діяльністю інших державних органів та установ. Навіть в законодавчій діяльності місце генерал-прокурора було визначено, адже він мав право пропонувати сенату приймати правові акти з питань, не врегульованих правом [2, 174].

На підтримання державницьких інтересів вказують і функції органів, схожих з прокурорськими, в англійській правовій системі, адже створена у 1879 р. посада директора публічного переслідування запроваджена для підтримування державного обвинувачення в суді з важливих справ [3, 305].

За часів імператриці Єлизавети у Росії (як відомо, до її складу у той час входили також Українські землі) генерал-прокурори не тільки здійснювали нагляд за додержанням волі царської в рішеннях як у сенаті, так і на місцях, підтримували обвинувачення в суді, але за дорученням імператриці навіть виконували роль вищого судді. За часів Катерини II генерал-прокурор мав також право здійснювати нагляд за “циркуляцією грошей” у державі і перевіряти доцільність прийнятих законів, боротися з хабарництвом [4, 448].

Кардинальні зміни повноважень прокуратури в Росії відбулися в результаті прийняття Судових статутів 1864 р. При вирішенні питання про прокуратуру їх розробники орієнтувалися на західноєвропейські зразки. Прокуратура з органу наглядового була перетворена, в основному, на орган кримінального переслідування. Її повноваження зводилися до підтримання державного обвинувачення у суді, яке у той час включало у себе всю обвинувальну діяльність, від порушення кримінальної справи до підтримання обвинувачення в суді. Єдина ієрархічна система органів прокуратури зберігалася, вони підпорядковувалися генерал-прокурору, що водночас виконував повноваження міністра юстиції. В судових органах прокурор спостерігав за дотриманням судами правил судоустрою і діловодства, брав участь в дисциплінарному провадженні щодо суддів та інших судових службовців, опротестовував рішення із притягнення до дисциплінарної відповідальності. Він робив доповіді міністру юстиції, в яких характеризував роботу суддів та їх морально-етичні якості [1, 32]. Прокурорський нагляд здійснювався також у місцях позбавлення волі [5, 159].

У цьому стані повноваження прокуратури Росії проіснували до жовтневої революції.

Підходи до організації органів прокуратури у сучасний період різноманітні. Є держави, в яких прокуратура знаходиться в складі міністерства юстиції (США, Франція, Польща). Так, у США і Польщі міністр юстиції є одночасно і генеральним прокурором (в США це генеральний аторней, повноваження якого подібні прокурорським). До того ж, у США Генеральний аторней входить до складу президентської адміністрації. Держави, де прокуратура функціонує в основному в судовій системі, а прокурори знаходяться при судах, – це Німеччина, Італія, Іспанія. Будучи включеною в систему судової влади з функціональною автономією, прокуратура виконує завдання відповідно до принципів єдності дій, залежності від судової влади, законності і неупередженості. Є держави із окремими системами прокуратури, підзвітними парламенту (КНР, Куба). Тобто йдеться про держави, де проводиться комуністична політика як державна, і в цих державах на прокуратуру, окрім іншого, покладається і загальний нагляд за законністю. Деякі держави із посткомуністичним минулим також ще не реформували прокуратуру, залишивши у межах її повноважень загальний нагляд за законністю (Білорусія, Росія, Україна та інші).

Незважаючи на те, що в США посадові особи, на які покладаються функції прокурорів, як ми вказували вище, називаються аторнеями, вони мають широкі повноваження щодо нагляду за законністю. Генеральний аторней водночас очолює міністерство юстиції США. Окрім генерального аторнея на рівні федерації, аторней є у кожному федеральному судовому окрузі, генеральний аторней – у кожному штаті, місцеві аторней – у графствах, містах тощо. Причому аторней є незалежними, між ними немає відносин субординації. На цих посадових осіб покладаються повноваження підтримувати обвинувачення у суді у кримінальних справах, а також представляти інтереси держави в цивільних справах, коли зачіпаються інтереси федерації, штатів, графств або міст [6, 159]. Аторней у справах про деякі тяжкі злочини здійснюють розслідування. Крім того, представники обвинувачення на стадії порушення кримінальної справи у більшості випадків змушують обвинувачуваного укласти угоду про визнання вини. Зі свого боку, обвинувачуваному обіцяють пом'якшити покарання. У 1975 році процедура укладання угоди із обвинувачуваним отримала підтримку з боку Верховного Суду США як така, що не суперечить конституційним принципам правосуддя [7, 206].

В європейських державах значення прокуратури в їх правових системах зумовлюється передусім демократичними підходами до державного будівництва, чітким визначенням її місця в системі інших державних органів, наявністю адміністративної юстиції тощо. Захист громадян у більшості цих держав від неправомірних дій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб покладено на адміністративні суди. Тому немає потреби дублювати повноваження прокуратури і зобов'язувати прокуратуру здійснювати загальний нагляд за законністю у діяльності органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування, адже громадянин має можливість більш оперативно захистити порушене право через звернення до адміністративного суду.

Розглянемо повноваження прокуратури в окремих державах Євросоюзу. Генеральний прокурор Франції знаходиться у підпорядкуванні Міністра юстиції і, у свою чергу, має право давати у межах своїх повноважень обов'язкові розпорядження усім посадовим особам прокуратури. До повноважень прокуратури входить здійснення нагляду за судовою поліцією, підтримання обвинувачення в суді, участь у цивільних справах, коли цього вимагають інтереси суспільства [8, 218]. Прокурор у судовому процесі є активним учасником. Порушення кримінальної справи або її припинення вважається монопольним правом прокурора. Він вносить пропозиції апеляційному

судді щодо призначення слідчого судді у кожній конкретній кримінальній справі, і, як зазначає С.В. Боботов, випадки відхилення такого слідчого є явищем досить рідкісним. Прокурор республіки має право зобов'язати слідчого суддю здійснити всі слідчі дії, які він вважає корисними для встановлення істини в справі. З метою з'ясування необхідності певних слідчих дій прокурор має право зажадати матеріали від слідчого судді із зобов'язанням їх повернення не пізніше ніж через 24 години. На думку цього ж вченого, повноваження прокурора у кримінальному процесі у Франції значно ширші та ефективніші, ніж права обвинувачуваного або позивача у цивільних справах. "Прокурор має право бути присутнім при всіх допитах обвинувачуваного та позивача у цивільній справі. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомляти прокурора про слідчі дії, що передбачаються. За ухилення від виконання цього обов'язку секретар слідчого судді підлягає штрафу, що накладається головою обвинувачувальної камери апеляційного суду", як це зазначається в ст. 119 Кримінально-процесуального кодексу Французької Республіки. Тимчасове звільнення обвинувачуваного з-під варті також здійснюється з дозволу прокурора [9, 150-152].

За Законом Польщі від 20 червня 1985 р. "Про прокуратуру", обов'язки Генерального прокурора виконує міністр справедливості (юстиції). Польща першою із постсоціалістичних держав світу стала на шлях реформування прокуратури. Нині повноваження прокуратури Польщі зводяться до підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за законністю при розгляді цивільних, адміністративних справ, справ про проступки, тимчасовому затриманні та прийнятті інших рішень про позбавлення волі. Вона має право оскаржувати в судах адміністративні рішення, брати участь в запобіганні злочинності та вчиненню інших правопорушень. Замість загального нагляду за законністю прокуратура Польщі взаємодіє із різними державними та громадськими інституціями щодо запобігання злочинам та проступкам. Так, п. 8 ст. 3 Закону Польщі "Про прокуратуру" прямо зазначає, що на прокуратуру покладається "співпраця з державними органами, державними установами та іншими суспільними організаціями у запобіганні злочинності та іншим правопорушенням" [10].

Загального прокурорського нагляду не здійснює прокуратура і в Федеративній Республіці Німеччині. До її повноважень входить лише нагляд за здійсненням досудового слідства та за дотриманням законності у місцях позбавлення волі та місцях досудового тримання осіб, що підозрюються у злочинах, й обвинувачуваних. У сфері цивільно-правових відносин прокуратура ФРН має право заявляти позови до суду про визнання особи недієздатною, безвісно відсутньою, встановлення факту смерті тощо.

Повноваження органів прокуратури в ФРН цілком залежать від їх місця в судовій системі. Система прокуратури є чотирирівневою, адже вона співпадає із системою судів ФРН. Це Генеральна федеральна прокуратура при Верховному федеральному суді, Генеральні прокуратури при вищих земельних судах та прокуратури при апеляційних і місцевих судах Німеччини. Повноваження прокурорів різних рівнів залежать від виконання певних функцій, покладених на них Федеральним законом про судоустрій, Кримінально-процесуальним кодексом, Положенням про організаційну структуру прокуратури і правилами внутрішнього розпорядку прокуратури 1975 р. Так, Генеральна прокуратура має виконувати такі функції: брати участь у наглядових та касаційних сенатах федерального суду (сенатах з цивільних, кримінальних справ тощо); здійснювати кримінальне переслідування порушень, спрямованих проти внутрішньої і зовнішньої безпеки; вести Федеральний центральний реєстр судових рішень, що набули чинності, та ін. Прокуратура має повноваження щодо керівництва розслідуванням злочинів у поліції, право отримувати необхідні відомості в публічних органах, здійснювати затримання або давати про це розпорядження поліції, а також здійснювати обшуки у обвинувачуваних, виїмку кореспонденції та інші оперативно-розшукові й оперативно-процесуальні заходи [11, 68-74].

Попри те, що прокурори в Італії підпорядковуються Міністру юстиції, вони функціонують при судах (генеральні прокурори – при касаційному і апеляційному судах, республіканські прокурори – при трибуналах). Вони підтримують обвинувачення в суді, а республіканські прокурори беруть участь у розслідуванні злочинів. Представники прокуратури також виступають в судах у цивільних справах, особливо коли це стосується неповнолітніх (наприклад, при спорах щодо дітей, призначення опіки та піклування тощо) [9, 111].

У більшості пострадянських держав натеper до повноважень прокуратури належить не тільки здійснення підтримання обвинувачень в судах, забезпечення державного інтересу в цивільних справах, нагляд за законністю при досудовому слідстві та дізнанні і в спецуповах міліції, слідчих ізоляторах тощо, але і здійснення загального нагляду. Наприклад, згідно з Законом Російської Федерації від 17 січня 1992 р. "Про прокуратуру Російської Федерації" в редакції Закону РФ № 168-ЗФ, прийнятому парламентом 18 жовтня 1995 р. "Про внесення змін та доповнень до Закону Російської Федерації "Про прокуратуру Російської Федерації", підписаному Президентом РФ 17 листопада 2005 р. на органи прокуратури Російської Федерації покладено здійснення від імені даної держави нагляду за виконанням чинних на її території законів, забезпечення їх верховенства, єдності та зміцнення законності, захист прав та свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави. Окрім того, до повноважень прокуратури включено її обов'язки з нагляду

за виконанням законів федеральними органами виконавчої влади, законодавчими та виконавчими органами суб'єктів федерації, органами місцевого самоврядування, органами військового управління, органами контролю та їх посадовими особами, а також за відповідністю законам нормативно-правових актів, що ними видаються. Нагляд також здійснюється за дотриманням цими органами та комерційними і некомерційними організаціями прав і свобод людини та громадянина [12].

У Республіці Білорусь до повноважень прокуратури, крім нагляду за виконанням законів при розслідуванні злочинів, відповідності закону судових рішень з цивільних та кримінальних справ, справ про адміністративні правопорушення, проведення попереднього розслідування, підтримання державного обвинувачення, – віднесено здійснення загального нагляду за законністю. Частина 1 ст. 125 Конституції Республіки Білорусь, зокрема, закріпила: “Нагляд за точним та однаковим виконанням законів, декретів, указів та інших нормативних актів міністерствами й іншими підвідомчими Раді Міністрів органами, місцевими представницькими та виконавчими органами, підприємствами, організаціями й установами, громадськими об'єднаннями, посадовими особами та громадянами покладається на Генерального прокурора Республіки Білорусь та підпорядкованих йому прокурорів” [13].

У визначенні повноважень прокуратури у Конституції, прийнятій 28 червня 1996 року, Україна просунулася значно вперед порівняно з іншими пострадянськими республіками. Хоча на той час у республіці ще не існувало адміністративної юстиції і неправомірні рішення органів держави та місцевого самоврядування, їх посадових осіб оскаржували у судах загальної юрисдикції, до повноважень прокуратури не було включено права на здійснення її органами загального нагляду за законністю. Прокуратура мала лише такі повноваження: “1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян” [14, 121]. Однак з прийняттям Закону України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV “Про внесення змін до Конституції України” на прокуратуру в Україні знову були покладені обов'язки щодо здійснення загального нагляду за законністю, тобто в розвитку прокуратури було зроблено крок назад [15]. На це вказала Україні Парламентська Асамблея Ради Європи у Резолюції від 5 жовтня 2005 року №1466 (2005) “Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною”, а ще раніше у Рекомендації Парламентської Асамблеї №1604 (2003) щодо ролі прокуратури у демократичному суспільстві, керованому верховенством права, та резолюціях ПАРЄ №1346 (2003) і №1364 (2004). У цих документах наголошувалось, що під час внесення змін до Конституції України потрібно суворо дотримуватися всіх положень міжнародного права.

Але рішенням Конституційного Суду України N 20-рп/2010 від 30.09.2010 р. Закон України від 8 грудня 2004 року N 2222-IV “Про внесення змін до Конституції України” у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття визнано таким, що не відповідає Конституції України. На органи влади було покладено обов'язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін вказаним законом [10]. А відтак Прокуратура України отримала повноваження, покладені на неї Конституцією України 1996 р. На наш погляд, це абсолютно правильне рішення.

У літературі висловлювалася думка, що загальний нагляд прокуратури слугує зміцненню законності і узгодженому функціонуванню всіх гілок влади. “Одночасно усією своєю діяльністю прокуратура сприяє взаємодії галузей влади, їх узгодженому функціонуванню як єдиної державної влади; усі вони зацікавлені у збереженні і зміцненні законності, забезпечувати яку покликана прокуратура. Підпорядкування прокуратури виконавчій або судовій владі може зруйнувати сформовану у державі систему (стримувань і противаг), посилити небезпеку порушення законів. І виконавчі органи, і судова влада так чи інакше застосовують закони. Порушення Конституції, федеральних законів судами, органами виконавчої влади можуть призвести до тяжких наслідків. Якщо не мати незалежного від судів прокурорського нагляду, то практично не буде механізму реагування на порушення законів судами, а якщо підпорядкувати прокуратуру виконавчій владі, вийде, що остання здійснює нагляд за виконанням законів представницькими органами й у визначеній судовою владою мірі [17, 51]. Однак світовий досвід показує, що підпорядкування прокуратури судовій владі не призводить до порушень законів (наприклад, у ФРН), те ж можна сказати і про підпорядкування цієї інституції виконавчій владі (наприклад, у Польщі). Призводить до порушень законів не розгляд справ у суді, де прокуратура функціонує від імені цього ж органу, а втручання прокуратури у справи приватного сектора суспільства, без наявності порушень з боку його суб'єктів. Не дивно, що деякі автори з метою розвитку загального нагляду прокуратури надають їй надмірного значення у деяких сферах діяльності держави. “На сучасному етапі економічного розвитку, пишуть І.С. Вікторов, Н.П. Власова, Н.Д. Бут, – при гострому дефіциті

фінансових коштів велике значення має повнота збирання податків та інших платежів. Саме тому нагляд за виконанням податкового законодавства є одним із найбільш пріоритетних напрямів в діяльності органів прокуратури” [18, 5]. Але ж це втручання в повноваження податкових органів, свідчення недовіри їм з боку держави. Це стосується не тільки Російської Федерації, адже донедавно повноваження загального нагляду мала і прокуратура України. Ряд вчених проводять ідею доцільності наявності в повноваженнях її органів такого виду нагляду та досудового слідства [19, 92-99; 528]. Однак генетичний аналіз правового регулювання діяльності прокуратури у різних країнах світу та її сучасний стан в розвинутих державах дає підстави зробити протилежні висновки.

Таким чином, можна констатувати, що до рішення Конституційного Суду України N 20-рп/2010 від 30.09.2010 р. повноваження прокуратури були не адекватними демократичній правовій державі, необхідним вбачається вироблення відповідної моделі нових її повноважень. Історичний огляд та аналіз зарубіжних джерел щодо повноважень свідчить про те, що запроваджувалась прокуратура як представник держави і її роль зводилась до нагляду за дотриманням приписів держави при вирішенні конкретних юридичних справ, і ніяким чином прокуратура не розглядалась як інституція, яка від імені держави втручається в приватне життя. Тому маємо підтримати концепцію М.М. Міхеєнко, В.І. Шишкіна, В.Д. Бринцева, О. Медведька та деяких інших вчених і практиків [20], що прокуратура має належати до судової гілки влади, та від себе додати, що її повноваження мають бути складовою судових повноважень держави України. Саме з цих позицій діяв Президент України, коли Указом від 20 січня 2006 року №39 затвердив План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи, яким передбачалося до 1 квітня 2006 року підготувати проект закону про внесення змін до Конституції України з урахуванням висновків Венеціанської Комісії та пункту 14 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи №1466 (2005) від 5 жовтня 2005 року, де мали б зазначити зміни до повноваження прокуратури.

Треба відзначити, що при приведенні норм конституції у відповідність до закономірностей розвитку правової держави необхідно оптимізувати і конституційні повноваження прокуратури України, ні в якому разі не надавати їй повноважень на здійснення загального нагляду, втручання в життєдіяльність суб'єктів приватного права поза вчиненням ними протиправних діянь. Крім того, зважаючи на правоохоронне призначення прокуратури є необхідність вилучення із компетенції її органів повноважень щодо здійснення досудового слідства у кримінальних справах, адже це – повноваження правозахисних, а не правоохоронних органів.

Література

1. Організація судових та правоохоронних органів / [за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібілової, О. М. Толочка]. – Харків : Право, 2000 – 272 с.
2. Российское Законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О.И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1984–1992. – Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / Отв. ред. А. Г. Маньков – 1986. – 511 с.
3. Уолкер Р. Английская судебная система / Уолкер Р. ; [пер. Т. В. Арапова ; отв. ред. и предисл. Ф. М. Решетникова]. – М. : Прогрес, 1980. – 631 с.
4. Сухонос В. В. Прокуратура в системі державних органів України: Теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку : монографія / Сухонос В. В. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2008. – 448 с.
5. Мурашин Г. О. Прокуратура / Г. О. Мурашин // Юридична енциклопедія : в 6 т. / голова редкол. Ю. С. Шемшученко. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 5: П–С. – 2003. – 733 с.
6. Шишкін В. І. Аторней / В. І. Шишкін // Юридична енциклопедія : в 6 т. / голова редкол. Ю. С. Шемшученко. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 1: А–Г. – 1998. – 669 с.
7. Боботов С. В. Введение в правовую систему США / С. В. Боботов, И. Ю. Жигачев. – М. : Изд-во «Норма», 1997. – 336 с.
8. Решетников Ф. М. Правовые системы стран мира : справочник / Решетников Ф. М. – М. : Юрид. лит., 1993. – 256 с.
9. Боботов С. В. Правосудие во Франции : учебн. пособие / Боботов С. В. – М. : ЕАВ, 1994. – 198 с.
10. Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pk.gov.pl/upload_doc/000000165.doc
11. Грицаєнко Л. М. Прокуратура в країнах Європи / Грицаєнко Л. М. – К. : Біноватор, 2006. – 268 с.
12. Собрание законодательства Российской Федерации. – 1995. – № 47. – Ст. 4472.
13. Конституция Республики Беларусь от 24 ноября 1996 г. // Конституции Государств – участников СНГ. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – С. 165–166.

14. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
15. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року N 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) N 20-рп/2010 від 30.09.2010 // Офіційний Вісник України, - 2010. - № 72/1. – Ст. 2597
17. Прокурорський надзор в Российской Федерации : учебник / [под ред. А. А. Чувилева]. – М. : Юристъ, 2000. – 400 с.
18. Викторов И. С. Прокурорский надзор за исполнением налогового законодательства контролирующими органами : метод. пособие / И. С. Вікторів, Н. П. Власова, Н. Д. Бут – М. : Ин-т проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ, 2001. – 64 с.
19. Потебенько М. Роль прокуратури у правовій охороні конституційного ладу України / М. Потебенько // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, жовтень 2000 р.). – Одеса : Юрид. літ., 2001. – С. 92–99.
20. Медведько О. Европейське майбутнє прокуратури України / О. Медведько // Урядовий кур'єр. – 2006. – 14 квітня.